

Key words: RB – road-building, industry words, term, terminology, URBT – Ukrainian road-building terminology, TS – term system.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2014 р.

Прийнято до друку 28.03.2014 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Должикова Т. І.

К. І. Мізін (Кременчук)

УДК 81'364:81'255.4:811.111

**СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ
АНГЛІЙСЬКИХ І НІМЕЦЬКИХ ГЕНДЕРНО МАРКОВАНИХ
СТАЛИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ**

Концепти чоловік і жінка є базовими для гендерної лінгвістики, відносно нового лінгвістичного напрямку на пострадянському просторі. Гендерні дослідження започаткували в 70-х роках ХХ століття британські й американські лінгвісти, передусім А. Годдард, Дж. Лакофф, Дж. Мілс, Л. Паттерсон, Д. Спендер [Goddard 2000; Lakoff 1987; Mills 1989; Spender 1980]. Протягом останніх 20 років гендерну проблематику активно досліджують також у вітчизняному мовознавстві [Див., напр.: Бессонова 2002; Горошко 2003; Синельникова 2001].

Цілком закономірно, що за останнє десятиліття з'явилося чимало праць, присвячених гендерній семантиці у фразеології різних мов [Архангельська 2007; Георгиева 2005; Коваль 2007 та ін.]. У цих розвідках проаналізовано гендерно марковані фразеологічні одиниці (ФО), якісне й кількісне зіставлення яких дає змогу виявити в досліджуваних фрагментах відповідних мовних картин світу спільне й відмінне в концептах ЧОЛОВІК і ЖІНКА. Це, своєю чергою, дозволяє з'ясувати, які характеристики є більш властивими для осіб чоловічої та жіночої статі у зіставлюваних мовних культурах.

Утім, гендерна проблематика в лінгвістиці є на сьогодні ще мало дослідженою, оскільки гендерні ознаки мовної картини світу тієї чи тієї лінгвокультури не завжди очевидні. Водночас перехід мовознавства до нової наукової парадигми, для якої визначальними є людський чинник і особистість мовця як такого, зобов'язує мовознавців розширювати їхні погляди на поліфункціональність засобів мови у світлі гендерного феномену. Гендерні ознаки в перспективі можуть посісти одне з визначальних місць у фразеологічних словниках і у словниках паремій. Окрім того, це важливо для розуміння механізмів функціонування мови як суспільного явища. Зазначені проблеми визначають актуальність пропонованої розвідки, метою якої є встановлення специфіки перекладу українською мовою англійських і німецьких гендерно маркованих сталих словосполучень.

Відомо, що ФО становлять найбільші труднощі для перекладу, оскільки їм властивий „найбільший ступінь екстралінгвальності” [Ройзензон 1973: 84], що зумовлює їхню першість у „шкалі неперекладності” або „важкоперекладності” [Влахов 1986: 228]. Перекладаючи сталі словосполучення, важливо пам’ятати, що насамперед необхідно точно відтворити їхню смислову функцію та стилістичну забарвленість.

Методологічним базисом більшості робіт, присвячених перекладу ФО, є принцип наявності або відсутності в мові перекладу фразеологічних відповідників стійким сполученням слів вихідної мови [Зорівчак 1983: 15]. Найкращим способом перекладу образної ФО є використання відповідника, який може бути еквівалентним або варіантним.

Фразеологічним еквівалентом називають таку ФО в мові перекладу, яка цілком відповідає за змістом і стилістичною маркованістю фразеологізму в мові оригіналу та заснована на одному з ним образі. До групи ФО, які перекладають за допомогою еквівалентів, належать інтернаціональні ФО, оскільки вони наявні в більшості європейських мов і пов’язані спільним походженням з одного джерела. Зазвичай ці ФО мають біблійно-міфологічний або літературний характер, напр.: присл. англ. *Caesar’s wife is above suspicion* – укр. *Дружина Цезаря поза підозрою* [АУФС: 187]; нім. *ein Ritter ohne Furcht und Tadel* – „лицар без страху й догани” [НУФС, т. 2: 137].

Еквіваленти можуть бути абсолютними й відносними. Абсолютні еквіваленти сталих словосполучень збігаються з оригіналом у всіх аспектах: граматичному, лексичному та стилістичному, напр.: англ. *to give one’s hand and heart* – „віддати руку й серце” [АУФС: 401]; нім. *das starke Geschlecht* – „сильна стать” [НУФС, т. 1: 260].

Відносні еквіваленти сталих словосполучень, які цілком збігаються з оригіналом за значенням і стилістичним маркуванням, мають деякі розбіжності з оригіналом. Ці розбіжності можуть бути граматичними (категорія числа, порядок слів та ін.) або лексичними, напр.: англ. *beauty and the beast* – „красуня та потвора” [АУФС: 79]; присл. нім. *Wie der Acker, so die Rüben, wie der Vater, so die Buben* – укр. *Який мельник, такий млин, який батько, такий син* [НУФС, т. 1: 22].

Кількість образних ФО, що збігаються за змістом та образністю в мові оригіналу й мові перекладу, є порівняно невеликою. Значно частіше перекладачеві доводиться використовувати український фразеологізм, аналогічний за змістом іншомовному, але заснований на іншому образі, напр.: присл. англ. *All are not soldiers that go to the wars* – укр. *Не усе ж то козак, що списа має* [АУФС: 24], присл. нім. *Jeder Hans findet seine Grete* – укр. *Для кожного Гриця є своя птиця* [НУФС, т. 1: 310]. Такі українські ФО називають фразеологічними аналогами.

Разом з тим, існує група ФО, українські відповідники яких мають чітко виражений національний характер, напр.: нім. *unter die Haube*

kommen – „ставати на рушник, покривати голову (косу), іти до вінця”; *j-m einen Korb geben* – „піднести гарбуза”; *einen Korb bekommen* – „отримати гарбуза”. Незважаючи на те, що в названих ФО та в їхніх відповідників цілком збігаються і семантичне значення, і експресивно-стилістичне забарвлення, вони є взаємонеперекладними, оскільки, використавши такий відповідник, ми переносимо дію в інше національне середовище. Так, ФО *j-m einen Korb geben* означає „відмовляти кому-небудь”. В українській мові для позначення відмови під час сватання існує ФО *давати (підносити) кому-небудь (печеного) гарбуза*, але цей варіант перекладу не завжди можна використовувати через його чітко означений національний колорит. В українській мові для позначення відмови, зокрема під час сватання, існує ще одна ФО *дати відкоша*, але ця ФО має фамільярний характер. Одним же з чинників, що впливають на вибір мовної одиниці, є соціальна належність мовця [Кишмаул 1998: 70]. Тому під час перекладу ФО часто доводиться враховувати й екстралінгвальні чинники.

Нерідко іншомовній ФО відповідає не один, а кілька українських фразеологізмів з аналогічним значенням, тобто фразеологічні синоніми, напр.: англійська ФО *maid of honour* має два значення: „фрейліна” і амер. „подруга нареченої” [АУФС: 635]. Німецький фразеологізм *ein bemoostes Haupt* також має два значення: „старик” (студент старшого курсу) та „людина похилого віку” [НУФС, т. 1: 314]. Вибір того чи того синоніма зумовлено контекстом.

Інколи перекладач, намагаючись зберегти образність оригіналу під час перекладу фразеологізму, що не має ні еквівалента, ні аналога в українській мові, вдається до калькування чи дослівної передачі наявного в оригінальному фразеологізмі образу. Такий спосіб може бути використано в тому випадку, коли внаслідок калькування отримаємо вислів, образність якого легко сприймає український читач і який не створює враження неприродності чи невідповідності загальноприйнятим нормам української мови, напр.: англ. *spiritual father* – „духовний батько” [АУФС: 881]; нім. *meine bessere Hälfte* – „моя краща половина” (чоловік про дружину, дружина про чоловіка) [НУФС, т. 1: 94].

Якщо англійська / німецька ФО не має в українській мові ні еквівалента, ні аналога, а дослівний переклад може призвести до малозрозумілого буквалізму, то тут перекладачеві доводиться відмовлятися від передачі образності, використовуючи описовий переклад, тобто пояснюючи смисл ФО за допомогою вільного сполучення слів, напр.: англ. *to wear petticoats* – „бути жінкою, поводитися, вести себе, як личить жінці” [АУФС: 96]; нім. *Hahn im Korbe sein* – „бути єдиним чоловіком серед жінок” [Гаврись 1971: 117].

Аналіз нашого фактичного матеріалу дав змогу встановити такі актуальні шляхи перекладу англійських і німецьких гендерно маркованих ФО українською мовою:

1) оптимальне перекладацьке рішення під час перекладу фразеологізмів – це пошук ідентичної ФО в мові перекладу. Слід брати до уваги, що кількість таких безпосередніх відповідників між українською та німецькою / англійською мовами обмежена;

2) за відсутності безпосередніх відповідників вихідний фразеологізм можна перекласти шляхом пошуку аналогічної ФО, яка має спільне з вихідним значення, але побудована на іншій образно-мотиваційній основі;

3) менш ефективним, але іноді припустимим прийомом під час перекладу фразеологізмів, є калькування, дослівний переклад. До такого способу найчастіше вдаються, коли існують спільні треті джерела, наприклад, коли перекладають ФО, що мають витoki з античної культури, релігійно-біблійних чи інших широко відомих джерел;

4) у випадку відсутності ідентичної або аналогічної ФО в мові перекладу, а також за умови неможливості дослівного перекладу застосовують переклад-пояснення переносного значення фразеологізму, що, власне, являє собою трансформації сталого словосполучення у вільне.

Наголосимо, що у випадку гендерно маркованих ФО необхідно приділяти увагу й іншим чинникам для того, щоби передати гендерний аспект фразеологізму під час перекладу, відтворити той гендерний стереотип, який лежить в основі ФО англійської / німецької мов.

Наш аналіз фразеологічного корпусу досліджуваних мов дозволив виявити, що:

1) більша частина англійських і німецьких фразеологізмів не містить чітко вираженої гендерної семантики, не відображаючи номінацію осіб за статтю; тому лише 5,3 % фразеологізмів німецької та 6,8% ФО англійської мови є гендерно маркованими;

2) частина фразеологізмів передає семантику, яка стосується лише чоловічої статі, напр.: нім. *um die Hand einer Frau bitten* – „просити руки” [Гаврись 1971: 120]; англ. *squaw man* – „білий, одружений з індіанкою” [АУФС: 884];

3) існують ФО, які мають лише жіночих референтів, напр.: нім. *ein Mädchen ohne Anhang* – „дівчина без жениха” [НУФС, т. 1: 34]; англ. *common scold* – „сварлива жінка” [АУФС: 237];

4) частина ФО може бути співвіднесена за внутрішньою формою з чоловічою діяльністю, але не виключає й жіночого референта, напр.: нім. *unter Brüdern* – „відверто, щиро кажучи” [НУФС, т. 1: 126]; англ. *to be under orders* – „одержати наказ” [АУФС: 127];

5) існує група ФО, внутрішня форма яких відсилає до жіночого референта, але сам вислів використовують для позначення всіх осіб, напр.: нім. *an j-m Mutterstelle vertreten* – „бути кому-н. замість матері” [НУФС, т. 2: 65]; англ. *to walk the streets* – „займатися проституцією” [АУФС: 990];

б) нечисленну групу гендерно маркованих ФО становлять фразеологізми, які мають парні відповідники, напр.: нім. *ein Rabenvater sein* – „бути поганим батьком”, *Rabenmutter sein* – „бути поганою матір'ю”, *Rabeneltern sein* – „бути поганими батьками” [Гаврись 1971: 188]; англ. *Bess o'Bedlam* – „божевільна” [АУФС: 120]; *Jack (Tom) o'Bedlam* – „божевільний” [АУФС: 558].

Перекладаючи гендерно марковані ФО, необхідно передавати й категорію статі, тобто, якщо англійський чи німецький фразеологізм містить семантику, яка стосується чоловічої статі, то й у перекладі українською мовою ця ФО повинна мати референта-чоловіка, проте існують випадки, коли зробити це доволі складно. Так, німецький фразеологізм *das Mädchen für alles* має референта-жінку, а його український відповідник „хлопчик на побігеньках” – чоловіка. Якщо такий відповідник використати неможливо, то можна вдатися до описового перекладу – „людина, на яку звалюють усі обов'язки” [НУФС, т. 2: 38].

Інколи переклад гендерно маркованих ФО залежить від статі особи, семантику якої вони передають, наприклад, англійський фразеологізм *a Miss Nancy* (або *Molly*) перекладають як „пестунчик”, „дівчисько”, „баба”, коли йдеться про хлопця, і як „манірна, скрупульозна дівчина”, коли говорять про особу жіночої статі [АУФС: 676].

Англійські / німецькі гендерно марковані ФО можуть узагалі не мати гендерно маркованих українських відповідників, так, німецький фразеологізм *als Prügeljunge herhalten* [Гаврись 1971: 186] має референта-чоловіка, а його український відповідник *бути цаном-відбувайлом* однаковою мірою використовують для позначення і чоловіків, і жінок. Проте є в німецькій мові й „гендерно нейтральний” фразеологізм з ідентичним значенням – *ein Abladenbuckel sein* [НУФС, т. 1: 15].

Інколи навпаки, звичайні іншомовні ФО мають гендерно марковані українські відповідники, наприклад, німецьку паремію *Den Sack schlägt man, den Esel meint man* перекладають як „кішку б'ють, а невістці докоряють”, якщо йдеться про жінку, або „на кому гріх, а мужикові батіг”, якщо говорять про чоловіка [Гаврись 1971: 195]. Або, наприклад, фразеологізм *Alter schützt vor Torheit nicht* можна перекласти як „сивина в бороду, а біс у голову”, лише якщо йдеться про чоловіка. Якщо ж цей вислів використовують стосовно жінки, то краще перекласти його як „волосся сивіє, а голова шаліє” [НУФС, т. 1: 28]. Схожий за значенням фразеологізм *Alter macht zwar immer weiß, aber nicht immer weise* перекладають як „борода до пояса, а розуму ні волоса” або „борода по коліна, а розуму як у дитини”, коли йдеться про чоловіка. Якщо ж говорять про жінку, краще використати інший український відповідник – „вік прожила, а розуму не нажила” [НУФС, т. 1: 28]. Переклад фразеологізму *Annahme an Kindes Stadt* також залежно від особи, якої він стосується, буде перекладено як „усиновлення” або „удочеріння дитини”

[НУФС, т. 1: 36]. Те саме стосується фразеологізму *jeder nach seinem Geschmack*, який можна перекласти як „усяк молодець на свій взірець”, якщо йдеться про чоловіка, або „кожна Ганна по-своєму гарна”, якщо говорять про жінку [НУФС, т. 1: 261].

Отже, перекладаючи гендерно марковані ФО, слід не лише дотримуватися загальноприйнятих правил перекладу фразеологізмів, а й намагатися передати гендерний аспект ФО, відтворити в перекладі гендерні стереотипи, наявні у фразеологіях англійської та німецької мов. Особливу увагу слід приділяти випадкам, коли іншомовні гендерно марковані ФО мають кілька українських відповідників. Вибір варіанта перекладу в цьому випадку зумовлено статтю особи, семантику якої ці ФО передають.

Література

- Архангельська 2007** – Архангельська А. М. „Чоловік” у слов’янських мовах : монографія / Алла Мстиславівна Архангельська. – Рівне : РІС КСУ, 2007. – 448 с.; **АУФС** – Англо-український фразеологічний словник / К. Т. Баранцев. – К. : Т-во „Знання”, 2005. – 1056 с.; **Бессонова 2002** – Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови : когнітивно-гендерні аспекти : монографія / Ольга Леонідівна Бессонова. – Донецьк : ДонНУ, 2002. – 362 с.; **Влахов 1986** – Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Высш. шк., 1986. – 285 с.; **Гавриць 1971** – Гавриць В. І. Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові / Володимир Іванович Гавриць. – К. : Рад. шк., 1971. – 248 с.; **Георгиева 2005** – Георгиева С. Представление о мужчинах во фразеологии (на материале русского и болгарского языков) / С. Георгиева // Грани слова : сб. науч. ст. к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. – М. : ЭЛПИС, 2005. – С. 170 – 181; **Горошко 2003** – Горошко Е. И. Языковое сознание : гендерная парадигма : монография / Елена Игоревна Горошко. – М. – Харьков : Изд. дом „Инжэкс”, 2003. – 440 с.; **Зорівчак 1983** – Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Роксоляна Петрівна Зорівчак. – Л. : Вища шк., 1983. – 156 с.; **Коваль 2007** – Коваль В. И. Язык и текст в аспекте гендерной лингвистики : монография / Владимир Иванович Коваль. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2007. – 217 с.; **НУФС** – Німецько-український фразеологічний словник : у 2 т. / укл. В. І. Гавриць, О. П. Пророченко. – К. : Рад. шк., 1981. – Т. 1. – 2; **Ройзензон 1973** – Ройзензон Л. И. Лекции по общей и русской фразеологии / Леонид Иванович Ройзензон. – Самарканд : Знание, 1973. – 220 с.; **Синельникова 2001** – Синельникова Л. Н. Введение в лингвистическую гендерологию : материалы к спецкурсу / Л. Н. Синельникова, Г. Ю. Богданович. – Луганск – Симферополь : Луган. гос. пед. ун-т имени Тараса Шевченко ; Таврич. нац. ун-т им. В. И. Вернадского, 2001. – 40 с.; **Goddard 2000** – Goddard A. Language and Gender / A. Goddard, L. M. Patterson. – L. : Routledge, 2000. – 122 p.; **Kußmaul 1998** –

Kußmaul P. Stilistik / P. Kußmaul // Handbuch Translation. – Tübingen : Stauffenburg Verlag, 1998. – 170 s.; **Lakoff 1987** – Lakoff G. Cognitive Semantics / G. Lakoff. – Chicago : University of Chicago Press, 1987. – 614 p.; **Mills 1989** – Mills J. Womanwords / J. Mills. – L. : Longman, 1989. – 291 p.; **Spender 1980** – Spender D. Man Made Language / D. Spender. – L. : Routledge and Kegan Paul, 1980. – 278 p.

Мізін К. І. Специфіка перекладу українською мовою англійських і німецьких гендерно маркованих сталих словосполучень

Статтю присвячено встановленню специфіки перекладу українською мовою англійських і німецьких гендерно маркованих сталих словосполучень, оскільки ФО становлять найбільші труднощі для перекладу, характеризуючись найбільшим ступенем екстралінгвальності, що зумовлює їх першість у шкалі неперекладності. Особливо важливим при перекладі сталих словосполучень є той момент, що насамперед необхідно точно відтворити їх смислову функцію та стилістичну забарвленість. На основі аналізу фактичного матеріалу виявлено, що при перекладі гендерно маркованих ФО слід не лише дотримуватися загальноприйнятих правил перекладу фразеологізмів, а й намагатися передати гендерний аспект ФО, відтворити у перекладі гендерні стереотипи, наявні у фразеологіях англійської та німецької мов. Особливу увагу слід приділяти випадкам, коли іншомовні гендерно марковані ФО мають кілька українських відповідників. Вибір певного варіанта перекладу в цьому випадку зумовлюється статтю особи, семантику якої ці ФО передають.

Ключові слова: переклад, фразеологія, гендерна маркованість, еквівалент, аналог.

Мизин К. И. Специфика перевода на украинский язык англійських и немецких гендерно маркированных устойчивых словосочетаний

Статья посвящена установлению специфики перевода на украинский язык англійських и немецких гендерно маркированных устойчивых словосочетаний, так как фразеологические единицы (ФЕ) представляют наибольшие трудности для перевода, характеризуются наибольшей степенью экстралингвальности, что предопределяет их первенство в шкале непереводимости. Особенно важным при переводе ФЕ является тот момент, что в первую очередь необходимо точно воссоздать их смысловую функцию и стилистическую окрашенность. На основе анализа фактического материала выявлено, что при переводе гендерно маркированных ФЕ следует не только придерживаться общепринятых правил перевода фразеологизмов, но и пытаться передать гендерный аспект ФЕ, воссоздать в переводе гендерные стереотипы, имеющиеся во фразеологии англійського и немецкого языков. Особое

внимание следует уделять случаям, когда иноязычные гендерно маркированные ФЕ имеют несколько украинских соответствий. Выбор определенного варианта перевода в этом случае предопределяется статью лица, семантику которой эти ФЕ передают.

Ключевые слова: перевод, фразеология, гендерная маркированность, эквивалент, аналог.

Mizin K. I. Specificity of Ukrainian-language Translation of Gender Marked Stable Word-Combinations

This article deals with ascertainment of specificity Ukrainian-language translation of the English and German gender marked stable phrases word-combinations, since phraseological units are of the greatest difficulty of translation, characterized by the highest extralingual degree which determines them as superior in the scale of the untranslatability. Especially important, while translating stable word-combinations, to reproduce precisely their semantic function and stylistic coloring. Our analysis of the phraseological corpus of the examined languages showed: 1) most of English and German idiomatic expressions have no explicit gender semantics without reflecting the nomination of person by gender; 2) part of phraseological units conveys semantics which concerns to only masculine gender; 3) there are phraseological units which have only female referents; 4) part of the phraseological units can be correlated by internal form with male activity, but does not exclude the female referent; 5) there is a group of phraseological units, the inner part of which refers to the female referent, but the expression is used to denote all persons; 6) small group of gender marked phraseological units form idiomatic expressions which have pair correspondences.

On basis of available material analysis showed that while translating gender marked phraseological units it is necessarily not only to follow universally adopted rules of translation but also try to convey the gender aspect of the phraseological units, reproduce in translation gender stereotypes which are present in the phraseology of the English and German languages.

Key words: translation, phraseology, gender coloring, equivalent, analogue.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2014 р.

Прийнято до друку 28.03.2014 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Глуховцева К. Д.

Л. В. Соснина (Донецк)

УДК 81'373.611

ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКИЕ КЛАССЫ КВАЗИКОМПОЗИТОВ

Изучение сложных прилагательных с точки зрения их ономасиологической структуры является одной из наиболее спорных